

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Constantin Vodă Brâncoveanu în contextul contemporaneității sale românești

PANAIT I. PANAIT

Mai mult ca oricând, la 300 de ani de la începerea domniei sale, Constantin Brâncoveanu se conturează ca o ilustră personalitate a istoriei românești la cumpăna veacurilor XVII—XVIII. Rămînerca în scaunul Basarabilor, organizatori și apărători de țară, timp de douăzeci și cinci de ani și șase luni este dovada calităților sale deosebite în aprecierea momentelor, a modului de acțiune pe plan intern și extern ¹.

Contemporanii l-au gratulat cu aprecieri măgulitoare justificate prin marile înfăptuiri ale voievodului. Hrisant Nottara îl socotea „cel mai mare dintre toți principii, lumină strălucitoare pînă la marginile pămîntului” ² iar Ioan Comnen îl compara cu „Ptolomeu, sub care cu bucurie filosofează Dacia” ³.

Constantin Vodă Brâncoveanu a promovat o politică activă în centrul căreia a fost poporul român aflat în etapa de amurg a societății feudale și a afirmării noului ev modern. Precesul de înnoire fusese declanșat de Șerban Vodă Cantacuzino care timp de zece ani (1678—1688) impusese nu numai o stabilitate internă, o activizare a resorturilor economice ci și sporirea prestigiului poporului român aflat în plină desfășurare a luptei lui pentru libertate și unitate, deziderate comune și celorlalte neamuri din Peninsula Balcanică ⁴.

În aceste ultime decenii ale secolului al XVII-lea au avut loc însemnate transformări și mutații politice care au afectat direct și spațiul carpato-danubiano-pontic. După eșecul lezastruos al marelui vizir Cara Mustafa sub zidurile Vienei, din septembrie 1683 drumul arma-

¹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 181.

² *B.R.V.*, I, p. 324.

³ *Ibidem*, p. 380.

⁴ Alexandru Popescu, *Șerban Cantacuzino*, București, 1978, p. 105.

telor imperiale s-a deschis larg peste Pusta ungară înglobată Pașallcului Budei la 29 august 1541. Trecuseră 157 de ani de la dezastrul de pe cîmpiile Mohaciului din 29 august 1526, după care în fruntea regatului maghiar a fost impus de către Poartă Ion Zápolya și apoi minorul său moștenitor Ioan Zápolya, urmat de constituirea Pașallcului. În același an 1541 s-a organizat Principatul autonom al Transilvaniei care beneficia, în mare, de aceleași obligații față de Padișah ca și celelalte țări române extracarpătine. Victoria imperialilor, ajutați de către regele polon Ion Sobieski, în 1683 a produs căderea autorității otomane pe teritoriul fostului regat maghiar și ajungerea armatelor imperiale în spațiul intracarpatic⁵. În 1687 regimentele habsbureșice au cerut permisiunea de cantonare în 12 orașe transilvane din rîndul cărora nu făceau parte Brașovul, Mediașul și Sighișoara. O atitudine ostilă au întîmpinat trupele generalului Piccolomini și din partea bistrișenilor. Nu era vorba de o staționare temporară ci de o ocupație de durată folosită drept punct de înaintare în sudul munților Carpați spre Peninsula Balcanică. Acest program militar și politic viza direct și teritoriul valah. Concomitent, din nord se reactivau pretențiile panilor polonezi pentru Moldova. Disensiunile promovate de nobilimea leahă au lipsit însă de forță statul condus de Ion Sobieski. Un alt conflict se profila tot mai categoric între regatul suedez și Rusia lui Petru I. Apogeul acestei confruntări a fost atins în 1709 cînd în stepele de la Poltava oastea lui Carol al XII-lea a fost nimicită de către trupele țarului. Scurt timp stăpînirea de la Moscova a atins hotarul cu Moldova așîndu-și programul de ajutorare directă a populației creștine înglobată Imperiului semilunii otomane. Imperiul otoman, sfișiat de puternice contradicții interne, avea să înregistreze spre sfîrșitul secolului al XVII-lea puternice insuccese militare. După bătălia Vienei a urmat dezastruoasa înfrîngere de la Zenta (1697 septembrie 11) care i-a permis martorului ocular Dimitrie Cantemir să aprecieze stadiul începutului de declin al puterii otomane. Conflictetele dintre sultan și unele autorități locale sau cu corpul de ieniceri, incapacitatea de a face față ofensivei austriece dezvăluiau tot mai concludent criza Sublimei Porți. Astfel, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale veacului următor interesele a trei mari imperii erau convergente în spațiul românesc. La rîndul lor, Franța, Anglia, Veneția și alte puteri europene și-au sporit interesul față de zona Dunării de Jos din motive de ordin economic și politic.

Pe plan intern perioada respectivă a generat o puternică acțiune de unire a eforturilor românilor pentru a face față pretențiilor străine și pentru a menține și dezvolta legăturile tradiționale. Un loc remarcabil în acest program a revenit lui Constantin Vodă Brâncoveanu și sfetnicilor săi. Căile de exercitare a politicii brâncovenești au corespuns atît așteptărilor cit și efectului economic, politic și cultural urmărit de către domnitor.

Istoriografia a acordat acestei domnii o atenție deosebită începînd chiar cu contemporaneitatea ei. Cronicile redactate de Radu Greceanu⁶, Radu Popescu⁷, ca și Anonimul brâncoveneș⁸ și Cronică cantacuzinească⁹ au fost elaborate de către persoane aflate în anturajul Curții domnești, și ca atare bine informate.

Opera lui Radu Greceanu, meticulos întocmită, prezintă un vădit caracter de cronică oficială de curte în care se reflectă evenimentele în care domnitorul a fost angajat pînă în nouăsprezecelea an al domniei cînd lucrarea se oprește. Lăsînd la o parte caracterul laudativ, cronică lui Radu Greceanu consemnează cu fidelitate accentuarea pretențiilor Sublimei Porți

⁵ *Istoria militară a poporului român*, București, 1987, III, p. 386.

⁶ Radu Iogofățul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod, (1688—1714)*, ed. Aurora Ilieș, București, 1970 și *Croniciari munteni*, ed. Mihail Gregorian, București, 1961, II, p. 5—272.

⁷ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Constantin Grecescu, București, 1963.

⁸ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. Constantin Grecescu, București, 1959.

⁹ *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini. Letopiseșul cantacuzinesc*, în „Croniciari munteni”, București, 1961, I, p. 83—224.

și eforturile lui Constantin Brâncoveanu, uneori susținute din veniturile proprii, pentru a depăși momentele critice. Cronica reflectă în același timp dimensiunile politicii voievodului de la București cu largi ecouri pe întregul teritoriu românesc. De fapt toate aceste lucrări ca și cartea secretarului domnesc Anton Maria del Chiaro¹⁰ tipărită la Veneția în 1718, oglindesc concepția atotcuprinzătoare românească a programului lui Constantin Brâncoveanu. Ea își avea izvorul în concluziile științifice ale stolnicului Constantin Cantacuzino privitoare la originea comună a tuturor românilor, a latinității limbii acestui popor. Constantin Brâncoveanu nu a urmat cursurile unor universități străine așa cum se practica în vremea sa. Instrucția școlară i-a fost asigurată de către unchiul Constantin și Mihai Cantacuzino, personalități cu temeinică pregătire științifică și culturală, obținută din contactul direct cu viața constantinopolitană și central europeană¹¹. Rolul definitoriu în formarea viitorului domnitor a revenit Stolnicului, apreciat atît pentru vocația lui științifică cit și pentru programul său politic în miezul căruia se afla soarta poporului român. Format într-o atare concepție viitorul domn s-a străduit să dea curs ideilor mentorilor săi pe care le-a însușit și îmbogățit conform capacităților proprii. Documentele contemporane conțin suficiente dovezi privitoare la rolul fiecăruia din marii oameni politici români ai epocii, poziția lui Constantin Brâncoveanu conturându-se ca cea mai prudentă și mai realistă. Nu sînt consemnate măsuri pripite, Vodă fiind recunoscut pentru concepția sa în care timpul avea menirea să clarifice totul. „Cu vremea” s-a exprimat el în fața marilor probleme, nu lăsînd lucrurile la voia întâmplării ci adoptînd măsurile cuvenite conform situației momentului cel mai prielnic.

Începutul de domnie s-a produs în ziua de 29 octombrie 1688 în condițiile încetării din viață a unchiului său Șerban Vodă Cantacuzino răpus de o boală ce-l măcina încă din vara aceluia an. La acea dată Constantin Brâncoveanu deținea înalta dregătorie de mare logofăt, după ce trecuse prin funcțiile de al doilea logofăt, mare agă, ispravnic al Bucureștilor de trei ori, mare postelnic. Nu cu mult timp în urmă îndeplinise cu succes misiune în Transilvania în legătură cu impunătoarea solie valahă trimisă de voievod la Viena care întârziea greutăți de ajungere la Curtea imperială¹². Tratatările purtate de el cu generalul Federigo Veterani au permis deschiderea căilor spre Viena în timp ce tinărul dregător revenea la București. Încăunarea este relatată cu fidelitate de către cronicile vremii. Brâncoveanu motiva că este domn la el acasă și ca atare nu are de ce rivni la înalta calitate voievodală¹³. A acceptat cu condiția sprijinului tuturor, după care s-a supus ceremonialului vremii. Conjunctura era profund neprielnică. Politica habsburgică, în mrejele căreia căzuse însuși fostul domn, urmărea escaladarea Carpaților și împingerea hotarelor pe cursul Dunării. Solia valahă condusă de Iordache Cantacuzino mare spătar, Constantin Bălăceanu mare agă, Șerban Cantacuzino fost mare căpitan și comisar Șerban Vlădescu urma să stabilească condițiile iminentei deplasări de trupe imperiale. Noul domn considera că lucrurile nu sînt suficient de clare și ca atare a cerut temporizarea hotărîrilor. Cu această măsură sau fără ca trupele habsburgice au invadat partea de vest a Țării ajungînd apoi la București, provocînd stare de conflict armat. Cronica oficială redactată de Radu Greceanu subliniază eforturile domnitorului Țării Românești „ca și pe nemți fără primejdie din țară să-i scoată, și pre turci și pre tătari să-i oprească, să nu intre în țară ca să nu calce ei și doar să o prade și să înrobească”¹⁴.

¹⁰ Anton Maria del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga București, 1914.

¹¹ Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești în Cronicari munteni*, I, p. 43 și urm.

¹² Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1969, p. 140.

¹³ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, 1959, p. 6.

¹⁴ Radu logofătul Greceanu, *op. cit.*, p. 69.

Scopul esențial al primei părți a domniei brâncovenești, care a culminat cu scurta luptă de pe cîmpia dintre Tohani și Zărnești, din 21 august 1690, a fost alungarea trupelor de ocupație conduse de generalul Donat Heissler, făcut prizonier alături de alți cinci generali și numeroasă trupă și lichidarea lui Constantin Bălăceanu, ginerele fostului domn, devenit adeptul alianței depline cu autoritățile imperiale. Nici anii care au urmat nu au fost mai favorabili. În 1691 localitățile subcarpatice au căzut pradă jafului provocat de cetele curuților lui Emerik Tököly după alungarea lui din scurta menținere în scaunul principatului transilvan, obținut după lupta de la Zărnești. Demersurile diplomatice facilitate de contele Luigi Marsigli au estompat din asperitățile ivite în relațiile cu curtea Vieneză. La rîndul ei șederea timp de zece zile la București a lui Alexandru Mavrocordat în 1692 a contribuit la consolidarea poziției domnitorului român la Sublima Poartă. Un an mai târziu s-au aruncat pe țară însă grele obligații în vederea pregătirii unui nou război otomano-austriac. Marea și decisiva bătălie câștigată de generalul Eugeniu de Savoia a avut loc la 11 septembrie 1697 la Zenta. Sub medierea britanică otomanii au fost nevoiți să accepte tratativele de pace de la Karlowitz, începute în iunie 1698 dar intrate în procedură deplină abia la jumătatea lunii octombrie acel an. Deși nu a beneficiat de o delegație oficială Constantin Brâncoveanu a fost informat prompt asupra mersului discuțiilor îndecosebi de către Ianache Porfirița, capuchehaia sa la Istanbul¹⁶.

Cu toate că acest prim deceniu de domnie a fost destul de agitat Constantin Brâncoveanu și-a exercitat rolul său de autentic reprezentant al intereselor tuturor românilor, politică menținută și amplificată pe parcursul întregii sale șederi în tron. Sintetizînd această trăsură fundamentală Nicolae Iorga aprecia că „Brâncoveanu n-a fost numai Domn al Țării Românești, el a fost dispunătorul, într-un anumit moment de soarta Românilor de pretutindeni”¹⁶. Societatea românească a cunoscut atunci o armonizare a factorilor de progres generați de resorturile economice stimulate prin măsuri domnești corespunzătoare, de activitatea politică dusă la București și Tirgoviște în numele întregului popor român și totodată în sprijinul neamurilor balcanice, de un adevărat mecenat românesc acordat ortodoxiei răsăritene.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea țările române aveau o economie feudală deplin încheată, bazată pe agricultură, creșterea vitelor, îndeletniciri meșteșugărești, comerț purtat de-o parte și de alta a Carpaților. Caracterul complementar al economiei țărilor române era amenințat însă de politica protecționistă imperială îndreptată împotriva producției atelierelor transilvane. Istoricul brașovean Johann Filstich consemna în prima jumătate a secolului al XVIII-lea că „arcarii, fierarii, pielarii, cuțitarii, pungarii, lăcătușii și alții cu greu s-ar hrăni de n-ar trimite peste munți lucrurile făcute de ei, mai ales cu prilejul bileciului de la Cîmpulung”¹⁷. Meritul lui Constantin Vodă Brâncoveanu a constat în primul rînd în menținerea și diversificarea schimburilor de mărfuri cu centrele transilvane și prin ele cu Europa de vest. Documentele vădesc un cert patronaj asupra produselor meșteșugărești transilvane. Același învățat sas constata puțin timp de la sfîrșitul Brâncoveanului că „cu vreo cîțiva ani în urmă giuvaergii brașoveni se îngrijeau adesea a face vase de aur și de argint pentru voievod, lucru care astăzi, din anumite pricini, rar se mai întîmplă”¹⁸. Evidente stagnări aveau să cunoască și postăvarii ale căror produse găsiseră o largă căutare la Curtea domnească valahă. În lumina acestor relații, contemporane autorului, se conturează la adevăratele lor valențe eforturile lui Constantin Vodă Brâncoveanu de a stimula și fructifica articolele executate în atelierele urbane transilvane ca și producția textilă

¹⁶ Paul I. Cernovodeanu, *București, important centre politique de sud-est européen à la fin du XVII-è siècle et au commencement du XVIII-è siècle*, în „R.E. — S.E.E.”, tom. IV, 1966, 1—2, p. 159.

¹⁶ N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*, Vălenii de Munte, 1914, p. 44.

¹⁷ Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, București, p. 1979, p. 59.

¹⁸ *Ibidem*.

a satelor învecinate Brașovului. Legătura între acești producători și piața extracarpatină era străveche. Constantin Vodă Brâncoveanu are meritul de a fi menținut și sprijinit legăturile economice între țările române, în condițiile începutului crizei otomane și ale ofensivei manufacturilor vieneze protejate prin diplome imperiale. Legăturile economice cu Transilvania s-au concretizat prin multiple forme dintre care un loc aparte au avut schimburile de mărfuri păstrate în parametri tradiționali, organizarea actului comercial, asigurarea unor facilități financiare negustorilor de peste munți ș.a. La sfârșitul secolului al XVII-lea Țara Românească ca și Moldova ofereau vite, porci, bovine, cai dar și lână, piei de animale, pește proaspăt și indeosebi sărat, ulei, brânză, rachiu, vin, cereale¹⁹. Cifrele consemnate în evidențele vremii dau unele informații certe privind cantitatea acestor bunuri. În 1689, prin vama de la Turnu Roșu au fost trimise 1064 vite mari cornute iar un an mai târziu 2164 porci²⁰. Alte bunuri treceau munții prin proaspăta vamă a Cimpinei²¹, prin pasul Vulcanului ca și pe zecile de poteci cunoscute de către localnici. La un preț convenabil se procura vinul, unii brașoveni fiind preocupați să-și asigure anual 120—140 de vedre. Înșuși Constantin Brâncoveanu depozita însemnate cantități de vin în proprietățile sale transilvane pe care le vindea sau le făcea danie autorităților locale²². În 1698 brașovenii solicitau învoirea procurării a 2000 găleți de grâu din Țara Românească în condițiile unei puternice secete²³. Cantități de grâu și cai erau achiziționate în mod tainic de către trupele imperiale. Țara Românească facilita transportarea unor mărfuri de proveniență orientală dirijate spre Transilvania pentru consumul local sau pentru a fi duse mai departe. Într-una din scrisorile sale către brașovenii Constantin Vodă Brâncoveanu arăta că ține „ca să fie o țară ca și cealaltă și oricâtă marfă sosește din țara turcească în țara noastră, fie piper, fie mătase, fie orice altă marfă, iar noi nimic nu oprim și nu reținem de la voi ci totul să ajungă în mâinile voastre . . .”²⁴ Erau luate în vedere pieile roșii fine, bumbacul, mătasea brută, covoarele orientale, șei și friie turcești ș.a.²⁵

Transilvania și-a menținut pentru întregul spațiu românesc rolul de atelier meșteșugăresc. Marile centre urbane : Brașov, Sibiu, Sighișoara, Cluj, Bistrița ș.a. ofereau un sortiment bogat de articole în rindul cărora se menționau produse tradiționale precum : uneltele agricole, armele, obiectele de îmbrăcăminte și de uz casnic ș.a. La sfârșitul secolului al XVII-lea s-au bucurat de o mare atenție postavurile și pinzeturile, obiectele din aur, argint și cositor, sfoara. Nicolae Iorga apreciază că postavul a fost principalul articol românesc aflat în sistemul comercial al vremii. În funcție de rangul destinatarilor stabiliți anual de către domnie din rindurile dregătorilor și slujitorilor Curții, sau de la județe erau comandate postavuri de diferite calități și culori. La 23 noiembrie 1697 Brâncoveanu scria brașovenilor că îl trimite pe Iorga starostele „pentru postavele ce facem în toți timpii, de treaba slujitorilor noștri”²⁶. Erau comandate 240 bucăți de postav albastru, prețul fiecăruia fiind de 13,5 taleri. Întreaga cantitate trebuia expediată la sfârșitul lunii februarie a anului următor. În 1705 brașovenii lucrau pentru Curtea domnească 130 bucăți de postav verde cu două peceți, 20 bucăți postav roșu cu două peceți și

¹⁹ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1925, I, p. 295.

²⁰ Paul Cernovodeanu, *Comerțul țărilor române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie” tom. 33, 1980, 6, p. 1076. La 27 iunie 1689 generalul Heissler raporta că are promisiunea obținerii din Țara Românească a 1000 de boi (C. Giurescu și N. Dobrescu, Documente și regeste. . . București, 1907, p. 12).

²¹ Nicolae Stoicescu, *Organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV—XVII*, SMIM, IV, 1960, p. 212.

²² N. Iorga, *Studii și documente. Socolile Bistriței*, București, 1901, p. 229.

²³ Șerban Papacostea, *Contribuții la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, SMIM, III, 19, p. 240.

²⁴ Th. Codrescu, *Uricarul*, Iași, 1887, IX, p. 154.

²⁵ Eugen Pavelescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII—XIX)*, București, 1970, p. 41.

²⁶ Hurmuzaki, XV/2, p. 1465.

120 bucăți postav albastru fără pecete, întreaga comandă costind 3 300 taleri ²⁷. În funcție de prețul lînii a oscilat și costul postavului pe care Vodă îl dorea de bună calitate. În scrisoarea din 5 decembrie 1697 expediată din Tirgoviște el poruncește să se acorde o atenție cuvenită calității produsului „că uniorea îl fac bun, iar alte ori îl fac mai prost” ²⁸. Comenzi însemnate se lansau și de către marii boieri și negustori pentru țesături fine, abale, postavuri populare. Execuția și transportul textilelor era un drept exclusiv al breslei țesătorilor. Cînd Adorian Petru din Ait a Mare a încercat, în primăvara anului 1709, să transporte 1600 coți de pinză în Țara Românească marfa i-a fost confiscată pe motivul că numai breasla țesătorilor are libertatea de a face negoț cu atari articole ²⁹. Curtea domnească de la București a manifestat o grijă constantă atît pentru calitatea țesăturilor, ca de fapt și a celorlalte obiecte comandate, cit și pentru respectarea termenelor pe care, uneori brașovenii nu le satisfăceau. Cînd la 15 noiembrie 1707 au fost comandate 280 bucăți de postav albastru fără pecete și 70 cu două peceți s-a stabilit termenul de 15 februarie anul următor căci „la zi întâi a lui martie se dau postavetele la slujitori” ³⁰. Piața Țării Românești a fost cel mai important comanditar pentru postavarii transilvăni la cumpăna secolelor XVII—XVIII. De același interes s-au bucurat și argintarii de dincolo de Carpați. Listele dotale întocmite în timpul domniei brâncovenești reflectă interesul marilor feudali pentru obiectele executate din aur sau argint ca podoabe: salbe, inele, cercei etc.

Ghinea vel vornic dădea la 6 ianuarie 1692 fiicei sale Anuța printre multe altele și o cunună de aur cu mărgăritar, o pereche de brățări de aur, șase inele de aur, trei perechi de cercei de aur, seturi a cîte douăsprezece linguri de argint, lipsii de cositor, talere de cositor ș.a. ³¹. Păuna Izvoranu căpăta la 8 aprilie 1712 o lungă listă de zestre în care apar trei perechi de cercei din aur, trei inele de aur cu pietre scumpe, două perechi de brățări de aur ș.a. ³². Desigur, unele obiecte de acest gen erau executate la București altele fiind procurate din Transilvania. Comanda cea mai însemnată pentru producția orfevrierilor de peste munți venea de dincoace de Carpați și mai ales din Țara Românească. Cel mai important beneficiar al măiestriei argintarilor brașoveni sau sibieni a fost Constantin Vodă Brâncoveanu. Poruncile sale, aproape anuale, se referă la o gamă diversă de bunuri începînd cu vesela necesară numeroasei familii și continuînd cu obiecte de podoabă, sfeșnice, obiecte de rit, ferecături, pecețile instituției domnești ș.a. Se lucra cu materialul expediat de la București și pe baza desenelor recomandate de beneficiar ³³. Din documentele vremii rezultă preocuparea voievodului pentru păstrarea nealterată a metalului și obținerea unor prețuri la nivelul pieții europene. Astfel, la 25 decembrie 1697 Constantin Brâncoveanu cerea lui Hanăș Mancăș să-l ajute pentru executarea de către meșterii brașoveni a unor tipsii turnate din „cositor ales, neamestecat”. Lucrarea impusă de apropiata căsătorie a Ilincăi cu Scarlat Mavrocordat trebuia să fie gata în 30 de zile ³⁴. Graba de care dădea dovadă le-a permis meșterilor să impună un cost sporit. În scrisoarea sa din 22 ianuarie 1698 către același jude al Brașovului, Voievodul aprecia că „foarte scump iaste, crez, noi am cumpărat și aici niște tipsii de cositor, de Danța, așa lucrate gata, de la niște negustori și am cumpărat ocao cîte un galben, care iaste alt plin de lucru, că știi dumneata că lucrul de Dansca tot iaste mai bun cum lucrează acii la Brașov” ³⁵. Faptul acesta nu-l va determina să renunțe la serviciile brașovenilor. A urmat o serie de alte comenzi unele obiecte fiind executate de fruntașii orfevrieri transilvăni chiar la Curtea

²⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 66—67.

²⁸ *Industria textilei din Brașov și Țara Birsei. Catalog de documente, 1413—1820*, București, 1960, I, p. 57.

²⁹ *Ibidem*, p. 63.

³⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 73.

³¹ Arh. St. București, A. N. CLXXVIII/1.

³² *Ibidem*, fond mănăstirea Sf. Ioan București, IV/31.

³³ Corina Nicolescu, *Argintăria*, București, 1968, p. 28.

³⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 62.

³⁵ *Ibidem*, p. 64. *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov*, București, 1955, I (1521—1799), p. 33.

domnească bucureșteană. Este cazul lui Georg May II mult solicitat în perioada 1695—1709 și care este semnalat la București în mai multe rânduri în anii 1707 și 1709³⁶. Comenzi importante s-au făcut și sibianului Sebastian Hann, considerat azi „cel mai iscusit artist al barocului transilvan” sau „reprezentantul cel mai de seamă al artei transilvane din secolul al XVII-lea și începutul secolului următor”³⁷.

Constantin Vodă Brâncoveanu avea cuvinte de apreciere pentru „jupănul Irimia pecețariul”, cel care lucra „foarte bine și curat” fapt pentru care la 10 aprilie 1689 i se cerea un inel cu pecete mică personală. Ea trebuia să fie identică cu pecetea montată pe inelul adus de postelnicul Radu Golescu anterior, „tot acea pecete, acel corb, soarele acela, luna aceea, slovele iar acelea; numai atâta, la picioarele corbului la inelul acest de aur s-au fost pus leatul cu slove românești, iar în inelul acesta să se facă cu slove letinești, cu ambae 1689”³⁸. Lista argintarilor brașoveni și sibieni care au beneficiat de comenzile venite de peste munți este destul de cuprinzătoare. Deși în vitregia vremurilor au dispărut documente scrise și obiecte, astăzi, pe baza celor rămase se vedește în mod concludent amploarea sprijinului acordat de către domnitorul Țării Românești și marii săi boieri meșteșugului transilvan. Un meșter brașovean E. V. este autorul ferecăturii de carte din argint dăruită de marele spătar Constantin Brâncoveanu mănăstirii Bistrița³⁹ și al aceleia din 1684 dată mănăstirii Dintrunlemn⁴⁰.

Georg Helthner din Brașov a executat ferecătura de carte donată de „Io Costandin B(asarab) B(râncoveanu) voevod și doamna sa Maria la anul 7200” mănăstirii Hurez⁴¹. Tot la marea clitorie din Vilcea a poposit ferecătura de carte lucrată de Johannes Henning în 1692⁴² și ripida aceluiași meșter⁴³. Se mai cunosc opere din argint făcute de Petrus Heimesch II⁴⁴, Stephanus Weltzer II, și el brașovean ș.a. Cea mai bogată moștenire de epocă provine din atelierul lui Georg May II artistul preferat de Brâncoveanu. Deși produsele transilvane nu elimină pe cele locale sau articolele de acest gen procurate din centrul Europei, ele exprimă preferințele comanditarilor determinate atât de motive estetice cit și politice. Orfeveria de peste munți executată de Georg May II și de ceilalți argintari corespundea exigențelor și gustului brâncovenesc, încadrându-se într-un stil artistic propriu, mult mai cuprinzător. La rîndul său, Constantin Vodă Brâncoveanu promova o vădită politică de colaborare cu societatea transilvană, frământată pe plan politic și spiritual în condițiile înglobării ei Imperiului habsburgic. Încheierea statutului de principat a avut repercusiuni enorme pentru toate categoriile sociale producătoare, pentru naționalitățile care sporeau caracterul de mozaic al statului condus de la Viena. Românii au simțit acest lucru încă din prima etapă a înglobării Transilvaniei cînd sub haina Uniației s-a lansat programul de desmembrare a populației majoritare și desnaționalizarea ei. Atît Constantin Vodă Brâncoveanu cit și sfetnicii apropiați: stolnicul Constantin Cantacuzino și Mihai Cantacuzino ca și Theodosie, Antim Ivireanu au înțeles scopul urmărit de papistășime pe care l-au contracarat cu energie. Transilvania a beneficiat de un loc însemnat în întregul program propriu lui Brâncoveanu. Cunoștea direct realitățile de peste munți încă înainte de a urca în tron. Beneficia de case și moșii pe care a pus să se înalțe lăcașe și palate în stilul meșterilor valahi. Trecînd peste vechi servituți el reușise să cumpere în Schei case în care păstra obiecte de preț, alimente și vin. În jurul anului 1700, așa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată judeului Brașovului mai tirziu, voievodul român a cumpărat și casele lui Nica Hogeș vameșul

³⁶ Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 18.

³⁷ *Ibidem* p. 29.

³⁸ Hurmuzaki, XV/2. p. 1416.

³⁹ Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 300.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 302—303.

⁴¹ *Ibidem*, p. 303.

⁴² *Ibidem*, p. 304—305.

⁴³ *Ibidem*, p. 212.

⁴⁴ Ferecătura de carte comandată de Șerban Greceanu în 1694. Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 306—307.

din Brașovul vechi în care dorea să stabilească doi iobagi de ai săi de la Simbăta⁴⁵. Moșiei Simbăta de Sus moștenită de la bunicul Preda Brâncoveanu i-a adăugat moșia Simbăta de Jos cumpărată de la Gheorghe Banffy, guvernatorul Transilvaniei cu 1 000 galbeni. În schimbul a 3 500 lei voievodul român devenise stăpîn pe Poiana Mărului, alte proprietăți găsindu-se la Cincul Mic și Somartin. Urmindu-i exemplul și alți feudali valahi beneficiau de moșii în Transilvania, procedeu de altfel mult mai vechi. Frații Constantin și Mihai Cantacuzino dețineau moșia Recea, Ștefan Cantacuzino moșiile Porumbacu de Sus și Porumbacu de Jos, Gheorghe Cantacuzino și vel comisul Șerban Cantacuzino aveau case la Brașov ș.a.⁴⁶. În structura marilor lor domenii proprietățile transilvane erau înfime, menirea acestora fiind de a asigura legătura directă cu românii de peste munți și de a fi, eventual, loc de refugiu în condițiile unor primejdii în țară. Cert este faptul că fiecare dintre aceste posesiuni au devenit focare de rezistență împotriva ofensivei papistașo-habsburgice și de păstrare a sentimentului de unitate românească. Constantin Vodă Brâncoveanu a ctitorit așezămint monahal la Simbăta de Sus (ante 1700) și a zidit lăcașe la Făgăraș (1698), Ocna Sibiului (1701) și Poiana Mărului. La rindul său Doamna Marica a ridicat lăcașul de la Berivooi Mari iar Ștefan Cantacuzino pe cel de la Vaida Rece (1709)⁴⁷. Reparații importante s-au executat la Calbor, Herșeni ș.a. Domnia a contribuit la înfrumusețarea și la dotarea bisericii din Scheii Brașovului unde Radu zugravu a renovat chipul lui Mihai Viteazul în 1697. Amintirea voievodului unificator de Țară a stăruit permanent în convingerile lui Constantin Brâncoveanu. În fond Făgăraș, Ocna Sibiului, Alba Iulia erau foste ctitorii ale lui Mihai Viteazul. În hrisovul emis la 25 mai 1698 în vederea ajutorării mitropoliei ortodoxe din Transilvania se arată că aceasta „dentru a sa temelie iaste făcută și înălțată de răposatul Mihai Vodă pe vremea cind a fost Crai într-acea parte de loc”. Actul de ajutorare promovat de domnitor, de marii boieri, s-a manifestat sub formă de bani, odăjdii, cărți, pregătirea personalului cultic, demersuri diplomatice etc. Cu prilejul hirotonisirii lui în București la 22 ianuarie 1698 Atanasie Anghel primea din partea lui Brâncoveanu 6 000 dinari, cărți, un rind de veșminte, un sacoș cu fir de aur, o pereche de mănuși cu mărgăritare, cărora li s-a alăturat la 15 iunie 1700 moșia de la Merișani—Argeș. Din nefericire Atanasie a abandonat ortodoxia trecind la niație în pofida jurământului făcut la București că va respecta cele 22 atenționări la care fusese supus. În aceste condiții eforturile voievodului Țării Românești s-au amplificat. Aflați în directă legătură cu Brâncoveanu, românii brașoveni au declarat imediat după instalarea lui Atanasie ca episcop unit la 25 iunie 1701 că „gata sintem singele să ni se verse decît legea părinților noștri pierdem”⁴⁸. La 5 iulie același an ei și făgărășenii erau lăudați de voievodul valah printr-o caldă scrisoare. Considerind pe frații de peste Carpați „ca pe o corabie ce se leagănă în mijlocul valurilor mării” Constantin Vodă Brâncoveanu a apreciat că una din căile directe de a ajunge la convingerile semenilor era slova scrisă. Înaintașul său Matei Basarab din care se mîndrea că se trage, apreciasc că „tiparul este bogăția mai de preț și mai cinstită decît toate bogățiile pămîntești”⁴⁹. Cele cinci tipografii ale Țării Românești : București, Snagov, Tirgoviște, Buzău și Rimnic cărora li s-au alăturat cele de la Iași și Neamț au scos o mare

⁴⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 35—36. Scrisoarea este datată 25 iunie 1708 fiind adresată „Cinstitului, bunului nostru priaten și vecin de aproape”. I. Lupaș comentînd testamentul din 13 august 1708 subliniază că la Simbăta de Sus „era moșie cu iobagi, case, mori, munți. Cf. Ion Lupaș, *Documente istorice privileoate la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia*, 1654—1823, Cluj, 1933, p. 3.

⁴⁶ St. Mețes, *Moșiile domnilor și boierilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 83—84, 87—88.

⁴⁷ Ioana Cristache-Panait, *Rolul zugravilor de la sud de Carpați în dezvoltarea picturii românești din Transilvania (secolul al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, Arta Plastică, tom. 31, 1984, p. 69.

⁴⁸ S. Stinghe, *Documente...* I, p. 25.

⁴⁹ Alex. Gaiță, *Valori bibliofile din secolul XVI—XVIII în colecții buzoiene*, în „Valori bibliofile”, București, 1983, II, p. 424.

canlitate de carte care a fost dirijată și peste munți pentru a se contracara propaganda uniației și cea calvină. În prefața la Mărgăritarele... tradusă de frații Șerban și Radu Greceanu, și scoasă la București în 1691, se subliniază că această carte era menită „rodului nostru românesc... și mai ales de învățătură”⁵⁰. Lotul cel mai numeros de cărți care au circulat în Transilvania în timpul domniei Brâncovești și după aceea provine din tipografia bucureșteană, din cele de la Rîmnicu Vilcea, Iași etc.⁵¹. De o largă circulație, pe întregul pământ românesc au beneficiat Biblia din 1688, Evanghelia din 1693, Mineele din 1698, Chiria codromion, 1698 ș.a. Unele din aceste cărți erau procurate direct din București de către cei care practicau negoțul sau căraușia de mărfuri. Într-o însemnare făcută pe un Octoih de Rîmnic la 12 ianuarie 1712 se arată că Ion fiul lui Pas Gavril din satul Boziaș și Toma fiul lui Ionasc vindeau această carte adusă „din Țara Românească, din vestitul oraș anume București”⁵².

Actul de danie de carte se înfățișează extrem de generos, în fruntea tuturor aflându-se voievodul. Constantin Brâncoveanu a completat dotarea lăcașului din Scheii Brașovului cu Biblia din 1688, cu cele 12 Minee buzoiene, Penticostaru din 1699, Triodu din 1700⁵³. Alte tipăriri printre care Triod-Buzău, Octoih-Buzău 1700 fuseseră trimise la Simbăta de Sus ctitoria sa monahală⁵⁴ iar Mineele erau puse la îndemina celor din Alba Iulia. Dintr-o însemnare făcută în 1699 rezultă că Stanca Brâncoveanu, mama voievodului, dăruise negustorului ardelean Șandru un exemplar din Pravoslavnica mărturisire⁵⁵, titlu de carte ce făcea obiectul daniei lui Mihai Cantacuzino către preotul Petru din Hudac la 5 aprilie 1692, deci la un an de la apariție. Itinerariul acestui exemplar, așa cum apare indicat în însemnările făcute de către contemporani, menționează localitățile Solovăstru de asemenea pe valea Gurghiului, Singer aproape de Luduși, Sidriești lângă Sighișoara⁵⁶. Tot marele spătar Mihai Cantacuzino apare ca donator de slovă scrisă la Ghiriș (Turda) în 1696, pe cînd Stolnicul își trimitea Triodu și Penticostaru slavo-român la Berivoiul Mic și respectiv Recea⁵⁷. Danii au mai făcut Radu Izvoranu către lăcașul din Drăguș (Brașov), Neagu vel căpitan de cazaci ctitoriei moldovenești de la Toplița, David Corbea pentru Scheii obirșiei sale, Antim Ivireanu către localitatea Grădinari din sudul Banatului⁵⁸, precum și în alte părți transilvane și mulți alții. La sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor, cartea în slovă românească a devenit un bun spiritual cu largă circulație pe întregul teritoriu locuit de români. Cu toate enorme pierderi intervenite înaintea, în timpul și după acțiunea sclerată a generalului Bucov din 1761 au înfruntat timpul mii de cărți scoase în Țara Românească, Moldova, la Sibiu, Blaj. „Cartea românească de învățătură” a lui Varlaam tipărită la Iași în 1693 pentru „întreaga seminție românească” este consemnată astăzi prin 354 exemplare numai în Transilvania dintre care 72 cărți s-au păstrat în extrema de vest

⁵⁰ B.R.V. I, p. 318. În prefața la Psaltirea din 1701 Mitrofan al Buzăului arată că această carte este utilă „și pe la școale pentru învățătura „copiilor” în „Spiritalitate și istorie la întorsura Carpaților”, Buzău, 1983, II, p. 61.

⁵¹ Dan Simonescu, *Circulația cărții*, în „Valori bibliofile”, Rîmnic, 1980, p. 142.

⁵² Ioana Cristache — Panait, *Cartea de Buzău în salele transilvane* în „Spiritalitate și istorie... 1983, II, p. 295, și alte însemnări atestă procurarea cărții necesară transilvănenilor la București. Popa Radu din Borșa cumpără cărți de la „jupănul Cinarie, dascălul bogasierilor din București”, cf. Al. Dușu „Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII”, București 1968, p. 127. O tipăritură de Snagov din 1697 a ajuns la Geoagiu de Sus fiind cumpărată în 1711 la București de către Simion din Banabic-Cluj, cf. Mircea Păcurariu, *Legăturile... Sibiu, 1968, p. 90. Exemplele sînt mult mai numeroase.*

⁵³ Vasile Oltean, *Cartea românească din Scheii Brașovului factor de unitate națională*, în „Valori bibliofile”, Rîmnic, 1980, p. 185.

⁵⁴ Doina Braicu, *Cîteva însemnări de interes istoric consemnate pe filele unor cărți românești vechi păstrate la Sibiu*, în „Valori bibliofile”, București, 1983, p. 374.

⁵⁵ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, în „Valori bibliofile”, București, 1983, p. 380.

⁵⁶ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, în „Spiritalitate și istorie II, p. 295.

⁵⁷ Mircea Păcurariu, *Legăturile... Sibiu, 1968, p. 88—89.*

⁵⁸ Valeriu Leu, *Considerații privind circulația cărților din Țara Românească în sudul Banatului în veacul al XVIII-lea*, în „Valori bibliofile”, București, 1983, p. 391.

a țării⁵⁹. Bogăția de carte și larga chemare către ea se reflectă și în tranzacțiile comerciale ale vremii. Dimitrie Moldovan, negustor din Sibiu avea în depozitul său de mărfuri cărți în valoare de 6000 florini, confiscate de autoritățile imperiale⁶⁰. Aflat în Bacurești, de mai multe ori în jurul anului 1700 medicul Samuel Köleseri (1663—1732) a discutat cu Vodă Brâncoveanu printre altele și „posibilitatea de a achiziționa cărți sau pentru a le „fereca” la vreun meșter sibian”⁶¹. Și totuși, oferta de carte, completată de prețul destul de ridicat, nu putea satisface cererea contemporanilor. Atât dincoace de munți și îndeosebi în Transilvania s-a practicat intens copierea în manuscris a tipăriturilor mai importante. Vasile Sturza Moldoveanu, fiul lui Sturza Badiul din Cotoșca botoșăneană a copiat între anii 1693—1730 cca. 6700 file echivalente cu aproximativ 13 400 pagini. În activitatea lor desfășurată în Hațeg, la Alba Iulia, pe Mureș, în Banat⁶² au fost transcrise 46 texte după rodul tipografiilor din Buzău, Tirgoviște, Iași, Bălgrad (Alba Iulia) etc.⁶³. Copistul Ioan Pușcău din Aștileu a transcris aproape toate cărțile scoase în limba română de către Antim Ivireanu⁶⁴. În Bihor este precizată strădania copistului și zugravului Vasile Moldoveanu. Un Ursu din Cotiglet a transcris în special după cărți moldovenești, printre care și *Cazania* lui Varlaam, cca 3 000 pagini⁶⁵. Alți copști precum Popa Flore din Belfin, Iosif din Beiuș diacul Simion din Seghiste, Vasile din Sitari, popa Constantin venit din Țara Românească care a realizat manuscrisul unui Evangheliar în 18 ani ș.a. au contribuit la răspîndirea cărții adresată de către înfăptuitorii ei întregului popor român. Constantin Vodă Brâncoveanu a plătit „Manualul contra schismei papistașilor”, apărut la București în 1690, și alte multe apariții tipografice. Spătarul Mihai Cantacuzino a asigurat cheltuiala Antolghionului slavo-român, a Octoihului de Tirgoviște ș.a., Șerban Cantacuzino, biv vel paharnic a contribuit bănește la apariția broșurii „Învățătură pe scurt” care s-a răspîndit pe întreg cuprinsul țării⁶⁶, Mitrofan al Buzăului: a asigurat sumele de remunerare a lui Teodor Corbea pentru Dicționarul latin-român apărut ante 1702⁶⁷. Și lista poate continua cu Stolnicul, cu arhimandritul de la Hurez și cu mulți alții. Îngrijită cu ales simț artistic, înfrumusețată cu miniaturi, cu majuscule cromatice, cartea tipărită dincoace de Carpați, cu o bogată circulație atât peste Milcov cât îndeosebi peste munți ca și cea datorată tipografului Mihai Istvanovici în perioada șederii în Transilvania la porunca lui Constantin Vodă Brâncoveanu, face parte din modalitățile păstrării unității limbii, obiceirilor, a convingerilor de sorginte unică și indestructibilă a poporului român. Din acest punct de vedere rolul lui Constantin Brâncoveanu este excepțional. Investiția sa materială și spirituală nu era menită să rezolve o situație de moment ci ea era concepută ca un argument fără limită în timp, peren. Rezultatul se vedește în cantitatea de cărți păstrate pe tot pământul patriei și îndeosebi în Transilvania unde pînă în cele mai izolate localități de munte au pătruns tipăriturile epocii rămînînd acolo ca un mijloc de atestare și de întărire a convingerilor în adevărul privind originea comună a tuturor românilor, locul lor în istorie și îndatorirea sacră a apărării unității neamului. Această modalitate s-a dovedit cea mai bine chibzuită de către Brâncoveanu în condițiile date. Desigur, cartea nu a fost singurul demers cultural pentru menținerea legăturilor între Țările Române. Misiunea ei a fost completată de meșterii care au ridicat în satele transilvane lăcașe devenite

⁵⁹ Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Timișoara, 1986, p. 27.

⁶⁰ Gh. Meteș, *Relațiile...* Sibiu, 1928, p. 42.

⁶¹ Lucian Cornea, *Un bibliofil transilvănean din prima jumătate a secolului al XVIII-lea la Sibiu*, în „Valori bibliofile”, București 1983, p. 81.

⁶² În 1708 Vasile Sturza Moldoveanu lucra „în sat în Santu Andriaș lângă Timișoara”, cf. Ion Paul Munteanu, *Cartea românească de învățătură la Pribești-Vaslui*, în „Valori bibliofile”, București, 1983, p. 369.

⁶³ Traian Dudaș, *op. cit.*, p. 56.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 85.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 42.

⁶⁶ Gabriel Strempeț, *Începuturile tiparului rîmnicean*, în „Valori bibliofile”, Rîmnicu Vilcea, 1980, p. 31.

⁶⁷ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, în „Spiritualitate și istorie”, p. 293.

У ПШЕУ ЛІНО ІСОКОСТА ДІВЬСЬ РАВОВО-НІТЬ БІСЗЕЛІСІ СТІВНСКОЕ

Handwritten text in Church Slavonic script, detailing a legal document or decree. The text is densely packed and written in a cursive hand typical of the period.

ІСОКОСТА
ІСОКОСТА
ІСОКОСТА

ІСОКОСТА
ІСОКОСТА
ІСОКОСТА

344
CXXII/72
MAY 1872

1691 decembrie 22. Constantin Brâncoveanu întărește lui Iancu logofăt stăpînirea asupra moșilor, viilor, țigănilor și vitelor care au aparținut jupînescii Voichița.

(Arh. St. București, colecția Achiziții Noi, CXII/72 orig.)

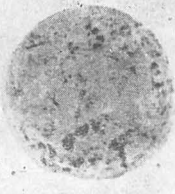

ИТЕНО БИНО КОГОСТА ПЕРУ И БРОЕВО ИТНЬ БСОУ АС ЗВРАСКОЕ АВАЛАН

Main body of handwritten text in Church Slavonic script, containing the legal document's content.

Vertical handwritten text on the left margin, likely a library or archival note.

КОСТА ПЕРУ
И БРОЕВО ИТНЬ БСОУ АС
ЗВРАСКОЕ АВАЛАН

ИТНЬ БСОУ АС
ЗВРАСКОЕ АВАЛАН

Handwritten numbers and text at the bottom right corner, including '1766' and '81'.

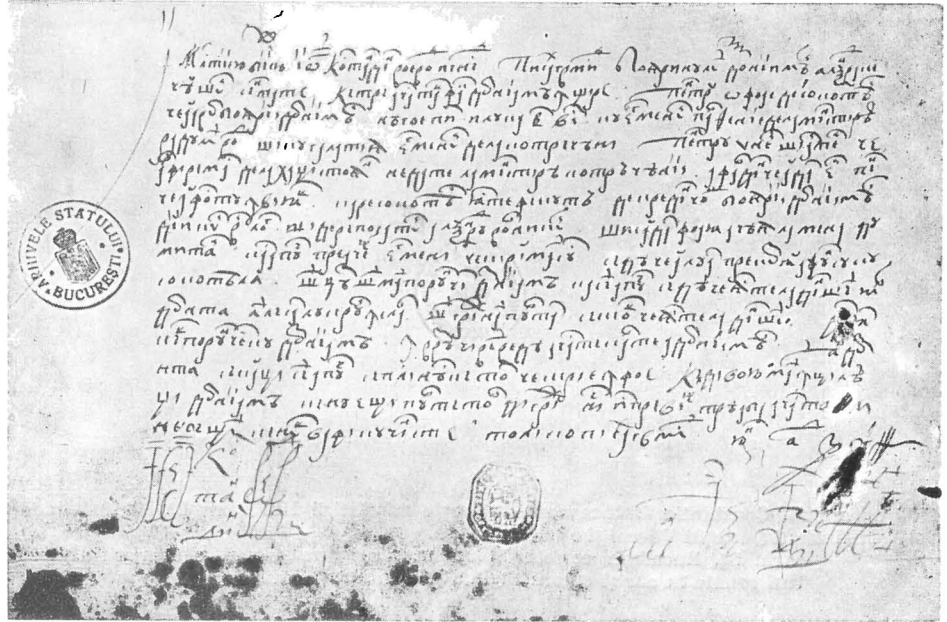
1692 februarie 9, București. Constantin Brâncoveanu întărește lui Iane Cocorăscu logofăt și lui Pirvan vistier moșii vii cumpărate de Apostolache, comis: Făcăenii, Togozenii, Tohani, Juguner și Păpeni.

(Arh. St. București, colecția Achiziții Noi, MMDCCXCIV/14, orig. sigiliu mijlociu timbrat, inițială ornată)

1694 noiembrie 12, Constantin Brâncoveanu imputernicește pe Constantin vel jitar și pe Mihai, vtori postelnice ca să fie volnici a-și lua adetul morunilor de pe Dunăre, de la moșiile lor Clăteștii, Cătălucul, Oitenița și Ulmeni.
(Arh. St. București, colecția Achiziții Noi, CXVII/69 orig. pecete, iscălitură domnească m.p. cu transcriere)

1695 iunie 1. Constantin Brâncoveanu poruncește lui Alexandru, ceauș, să cerceteze pricina lui cu Neagoe pitar și Luca vistier cu mănăstirile Radu vodă și Cotroceni pentru niște lucruri lăsate de Hagi Stoian.
Arh. St. București, colecția Achiziții Noi, CVII/20

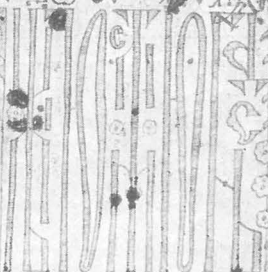
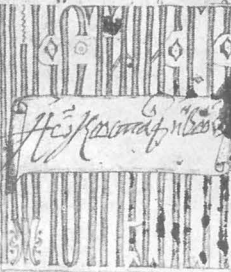

ИСТИНА СВОБОДА И ПРАВО

Main body of text in Cyrillic script, appearing to be a legal or official document. The text is partially obscured by dark ink stains and includes various words and phrases in an old form of the Cyrillic alphabet.

1700 octombrie 30, Tirgoviste. Constantin Brancoveanu inlareste lui Ianache Vacarescu mare agă, vii in dealul Tirgoviste. Arh. St. Bucuresti, colectia Achizitii Noi, MMDCII/4, orig. ornat, sigiliu timbrat.

[Faint, mostly illegible text from the reverse side of the document, appearing as bleed-through.]

[Decorative header with a central banner and two vertical columns of text.]

[Central banner:] *Arhivele Naționale*

[Left vertical column:] *ROMANIA*

[Right vertical column:] *ROMANIA*

[Main body text:] *oparte lipsă*

[Below main text:] *Varat Conservator*

[Below main text:] *A. Rojariu*

[Bottom right signature:] *[Illegible signature]*

[Bottom center seal:] *[Circular seal with illegible text]*

model pentru întreaga populație ortodoxă de acolo, de zugravii formați la Școala de la Hurezu sau pe lângă pictorul David de la Argeș⁶⁶, care au dat haină picturală ctitorilor de obște sau negustorești, ucenici ai măiestriei lui Pirvu Mutu, sau formați în maniera acestuia așa cum se dovedește la Cioara⁶⁹, toți alcătuind o mișcare unitară de artă și cultură românească. Ecourile acestui proces transpar în măiestria ușilor împărătești de la Partoș, în jilțul și pe strana de la Calina, în pictura de la Săraca, Lipova ș.a.⁷⁰. Au fost acestea actul direct, sigur, prin care se exprimau convingerile politice și culturale comune ale tuturor românilor indiferent de fruntăriile de atunci. Astăzi le putem aprecia ca net superioare, efectele obținute pe plan diplomatic din partea diferitelor curți sau de la prelați ai ortodoxiei. Situația ivită după intervenția lordului Pașet, fostul mediator al tratatelor de pace de la Karlowitz, din ianuarie 1699 și ambasador englez la Sublima Poartă de a îndupleca pe Leopold I să țină seama de cererile lui Constantin Vodă Brâncoveanu, a arătat slabul ecou al unor atari măsuri⁷¹. Minore s-au dovedit și efectele incurajărilor Curții țariste privind situația românilor transilvăneni, precum și pozițiile conducătorilor ortodoxiei răsăritene. Menținând legături directe între țările carpatine prin tranzacții economice, promovind o abilită și insistență politică culturală, angajând în contactul internațional interesele tuturor românilor și chiar pe cele ale neamurilor din Balcani, asuprite de Imperiul otoman, Constantin Vodă Brâncoveanu și-a dobândit pe drept calitatea de reprezentant de frunte al poporului român. Personalitatea lui s-a clădit pe calități politice în care se reflectă trăsăturile fundamentale ale marilor voievozi anteriori sfârșitului de veac XVII. Fiecare dintre aceștia au urmărit, în ultimă instanță menținerea unității și respectarea libertății poporului român. Este scopul întregii politici brâncovenești pe toată lunga ședere în tron a voievodului. Constantin Vodă Brâncoveanu a fost un mare gospodar al țării, așa cum se dovedise a fi mai întâi un desăvârșit administrator al marelui său domeniu. Programul lui politic a inclus concomitent, raporturi cu Transilvania și Moldova și din necesitatea de a avea la hotare aliați destoinici, capabili să facă față momentelor grele prin care trecea poporul român.

Departe de a fi vorba de o hegemonie valahă, poziția voievodului de la București a urmărit susținerea acelor căpetenii care garantau consolidarea unității țărilor carpatine. Cu Emerik Tököly nu a putut face nimic ci din contră s-a ales cu numeroase localități jefuite de curuți. Nu a putut avea decît o atitudine binevoitoare față de Gheorghe Rákoczi II, fiind uneori depășit în amicitia cu răsculații transilvăni, de către frații Cantacuzini⁷². Platonice au susținut pe răsculați și domnitorii Moldovei, Mihai Racoviță și Antioh Cantemir.

Moldova punea alte probleme Curții de la București în condițiile în care Polonia sleită prin disensiuni interne manifesta încă tendințe expansioniste de care nu erau departe nici imperiile habsburgice și țariste. Alimentată de viziunea defectuoasă a unor mari boieri familia domnitoare a Cantemireștilor a avut o poziție oscilantă, uneori chiar ostilă lui Brâncoveanu. Esențial este faptul că dincolo de raporturile dintre Brâncoveni, Cantacuzini, Cantemirești, Rusetești, perioada aceasta a creat, uneori din motive străine de interese locale, largi posibilități de cunoaștere reciprocă. Mulți înalți dregători moldoveni au fost primiți la curțile lui Constantin Vodă Brâncoveanu pentru a găsi formulele cele mai propice în scopul redresării greutăților cu care se vedeau confrunțați.

⁶⁶ Florin Dudaș, *op. cit.*, p. 90.

⁶⁹ Ioana Cristache-Panait, *op. cit.*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, Artă plastică, tom 31, 1984, p. 69.

⁷⁰ Valeriu Leu, *op. cit.*, în Valori bibliofile, București, 1983, p. 395 nota 15.

⁷¹ Ștefan Ionescu, *Epoca brâncovenească*, Cluj-Napoca, 1981, p. 38; Paul Cernovodeanu, *Contacte de ordin științific și cultural între intelectualitatea engleză și cărturarilor din Țara Românească și Moldova în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de al XVIII-lea*, în „Studii”, tom 23, 1970, 4, p. 717—722.

⁷² Paul Cernovodeanu, *Atitudinea cercurilor conducătoare din Moldova față de insurecția rákocziiană (1703—1711)*, în „Revista de istorie” tom 35, 1982, 2, p. 309.

Procentul elementelor feudale trecute peste Milcov în acea vreme este de aproape de zece ori mai mare dintre moldoveni față de cei din Țara Românească sosiți la Iași. Mai mult decât aceasta contingentul moldovenesc cuprindea oameni politici de prim rang care au solicitat ajutorul moral și material din partea lui Constantin Brâncoveanu. În contextul măsurilor luate de Sublima Poartă pentru consolidarea fortificațiilor de la Căminia, Tighina, Cetatea Albă au fost angajate și cele două țări extracarpătine. Cifrele, fără îndoială incomplete, arată că peste 8 200 pălmași și cca. 1000 meșteșugari, tâmplari, zidari, pietrari etc. din Țara Românească au străbătut Țara Moldovei între 1707—1714 constatând existența unor sate și a colectivităților umane care vorbeau aceeași limbă, aveau obiceiuri și credință comună cu a lor. În timpul domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu numărul valahilor care au trecut Milcovul depășește 17 820 ⁷³.

În timp ce Țara Românească și-a menținut în tron între 1688—1714 aceeași persoană, în Moldova s-au produs 14 schimbări de domnie și cărmăcie, multe dintre ele fiind provocate de atitudinea marilor boieri. Brâncoveanu s-a străduit să-și atragă această puternică clasă încheind șase căsătorii între fiii și fiicele sale cu tinere sau tineri de dincolo de Milcov sau descendenți ai unor domnitori și în Moldova ⁷⁴. Prestigiul său în Moldova era tot atât de autoritar și de respectat ca și în Transilvania. Cu prilejul vizitei făcute la regele August II al Poloniei David Corbea era asigurat de către Constantin Turculeț, căpetenie ostășească din zona de nord a Moldovei, că dacă Brâncoveanu va porunci „cu toții vreo 10 mii de oameni ce sintem, vom sări după cuvîntul lui și ce ne va porunci aceia vom face, numai ca să ne răscumpere ocară neamului“ ⁷⁵. Nu s-a putut da această poruncă niciodată. În martie 1714 Constantin Vodă Brâncoveanu și-a încheiat domnia printr-o măsură samavolnică luată de sultanul Ahmed III la instigațiile marelui vizir Gin Ali. În august același an avea să fie decapitat împreună cu toți cei patru fii și cu Enache Văcărescu, marele vizir al țării. Dispariția lui violentă, care a zguduit conștiința întregului popor român a frînat, pentru un timp, procesul de dezvoltare economică și politică în spațiul carpato-danubiano-pontic întărind afirmarea evului modern. Contemporaneitatea și posteritatea au lăsat în perenitate o domnie de excepție în care preocuparea pentru destinul neamului, al tuturor românilor a căpătat dimensiunile unui mare program.

R E S U M E

Elaboré à l'occasion de l'accomplissement de 300 années du commencement de son règne, l'étude ci présent analyse les grandes réalisations de Constantin Vodă Brâncoveanu comme principal représentant de tout le peuple roumain, aide des peuples Orthodoxes de la Péninsule balcaniques et de l'orthodoxie de l'est on analyse les liaisons économiques durables entretenues par la Vallachie avec la Transylvanie et la Moldavie, les relations politiques et culturelles soutenues par le prince régnant Brâncoveanu entre 1688—1714.

À partir d'un matériel riche en informations : chroniques, documents, notes des voyageurs étrangers, cartes, se précise le caractère complémentaire de l'économie des pays carpatiques entre lesquelles la Transylvanie continuait à représenter le principal producteur d'instruments de travail, de textiles, d'armes, d'ornements, eu temps que la Valachie et la Moldavie envoyaient à travers les montagnes des animaux, du poisson, des fourrures, des céréales, du cire, facilitant en même temps le transit des produits orientales vers les villes de l'Ardeal.

Bien que concurrencés par la production de la manufacture de Vienne les centres artisanaux de la Transylvanie ont continué leur activité grâce aux commandes reçues de la Valachie et de

⁷³ Panait I. Panait, *Moldova în politica lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, în „Anuarul Muzeului județean Vaslui”, 1980, II, p. 305.

⁷⁴ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 160—161.

⁷⁵ Ap. Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969, p. 97.

la Moldavia, la Cour princière de Bucarest ayant un rôle essentiel. Du point de vue politique et culturel, l'attitude de Constantin Vodă Brâncoveanu à l'appui du grand humaniste d'importance européenne Constantin Cantacuzino, de Mihai Cantacuzino, de Theodosie, d'Antim Ivireanu a été subordonnée au desideratum du maintien de l'orthodoxie des roumains transylvains, gravement menacé par l'offensive du pape et par la propagande calviniste. C'est pourquoi le voïvode de Bukarest a soutenu l'église roumaine de Transylvanie par des donations en argent, domaines, livres, par des démarches diplomatiques près de la Cour viennoise. Envers la Moldavie, Brâncoveanu a poursuivi l'avancement sur le trône de Iași de princes régnants alliés à sa politique roumaine, adhérant, à côté de Dimitrie Cantemir à la campagne antiothomane de 1711 conduite par Petru I.

P R E C I S

Written at the anniversary of 300 years since the beginning of the rule of Constantin Vodă Brâncoveanu, this study analyses his great achievements as an outstanding representative of the Romanian people, as a supporter of the Christian Peoples in the Balkans and of the Eastern Orthodoxism. It speaks about the durable economic relations which Wallachia kept up with Transylvania and Moldavia, about the political and cultural relations promoted by the ruler Brâncoveanu between 1688—1714. Based on a rich informational background — chronicles, documents, notes of foreign visitors, maps — the study points out the complementary character of the economy in the Carpathian countries. Among these, Transylvania continued to represent the main producer of tools, household objects, textiles, weapons, jewels, while Wallachia and Moldavia kept sending kettle, fish, fur, cereals, wax, honey over the mountains, at the same time easing the transit of oriental products to the Transylvania towns. Although competed by the Viennese manufacturing production, the Transylvanian handicraft centres carried on their activity thanks to important orders from Wallachia and Moldavia. Under these circumstances the Court in Bucharest played an important part. Constantin Vodă Brâncoveanu's political and cultural activity supported by Constantin Cantacuzino the great humanist of European prestige and by the great sword bearer Mihai Cantacuzino, by Theodosie, Antim Ivireanu — was subordinated to the desideratum of maintaining the Orthodoxism of the Romanians in Transylvania, which was seriously threatened by the Pope's offensive and the Calvinist propaganda. For this purpose, the ruler in Bucharest sustained the Romanian Orthodox.

Church by means of donations in money, estates, jewels, books and diplomatic approaches at the Viennese Court. In his relations with Moldavia Brâncoveanu tried to support at the court in Iași rulers allied to his Romanian policy joining together with Dimitrie Cantemir the campaign against the Turks under Peter I in 1711.

150 de ani de la apariția "Gazetei ^{de} Transilvaniei"

În epoca modernă, inaugurată de revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, se înregistrează o însemnată creștere a rolului presii în viața social-politică românească. Editarea de noi ziare și reviste avea ca scop informarea cititorilor, cultivarea și întărirea unității de limbă și a conștiinței unității naționale.